

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 53
2014

With summaries

KØBENHAVN 2014
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 67.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 171.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion:

John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Else Marie Kofod
Erland Kolding Nielsen
Anne Ørbæk Jensen
Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Nodesats: Dansk Center for Musikudgivelse & Jakob K. Meile
Grafisk tilrettelæggelse: Lene Eklund-Jürgensen & Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-129-9

“DA BEDSTEFAR VAR DRENG OG DANMARK VAR I KRIG”

Almindelige danskeres erindringer og
selvbiografier om Besættelsen 1940-45

AF

LENE EKLUND-JÜRGENSEN

Under Anden Verdenskrig blev Danmark den 9. april 1940 besat, og de følgende fem år var landet underlagt Tyskland. Besættelsesperioden er den dag i dag stadig levende hos danskerne, og fortolkningen af besættelsestiden har fortsat stor betydning. Som tilgangen af bøger til *Dansk Historisk Bibliografi* viser, vokser mængden af ny litteratur om besættelsen fortsat, og denne litteratur spænder vidt, bl.a. fordi der er mange andre end kun historikere, der beskæftiger sig med besættelsen. Ganske almindelige danskere udgiver i stigende antal selvbiografier og andet erindringsmateriale, der rummer deres personlige oplevelser fra krigen. Disse selvbiografier er registreret i *Dansk Historisk Bibliografi*, som redigeres ved Det Kongelige Bibliotek, og værkerne kan findes i bibliotekets samlinger.

Denne artikel vil omhandle disse selvbiografiske skildringer af besættelsen. Artiklens første del er i store træk en introduktion til erindringsgenren samt de udfordringer og muligheder, man møder, når man bruger selvbiografierne som kildemateriale til udforskning af besættelsestiden. I artiklen vil der blive givet en præsentation af selvbiografiernes overordnede fællestræk og hvordan de relaterer sig til erindringsforskningen. Der er dog ikke tale om en dyberegående udforskning af hver enkelt selvbiografi, men snarere observationer af generelle tendenser på tværs af selvbiografierne, som jeg har gjort igennem arbejdet med klassifikation af materiale til *Dansk Historisk Bibliografi*. Artiklens anden del omhandler indholdet af forfatterens erindringer om besættelsen. Det drejer sig om besættelsens efterliv og hvordan de fem år er blevet husket og nedskrevet af folk, som alle var børn under besættelsen. Hvad husker disse folk? Hvilke store som små begivenheder og oplevelser forbinder de med besættelsen? Og hvordan reflekterer de over deres erindringer om årene 1940-45? Det er de overordnede spørgsmål, som vil blive belyst i det følgende. Som sidste og tredje del af artiklen vil jeg inddrage én specifik selvbiografi. Den er typisk for det samlede korpus

af selvbiografier dækkende besættelsen, idet den behandler de temaer og anvender den form, som ses på tværs af næsten alle forfatternes fremstilling af deres besættelsestidserindringer.

Alle selvbiografierne, som omtales i artiklen, er udgivet i perioden 1990-2012, men det primære fokus er på erindringer, som er udkommet inden for de sidste godt tre år. Det er selvbiografier, som oftest er udkommet i et lille oplag, på forfatterens eget initiativ og for forfatterens egne midler. Det er ikke besættelsens kendte helte, skurke, gerningsmænd eller ofre, som fortæller deres historie, men folk som de var flest, mennesker som var langt fra reel indflydelse på besættelsens udvikling og den store historie. Fokus er på den lille mands besættelseshistorie og hans oplevelser af store og små begivenheder under krigen, der prægede hans hverdag, fyldte i hans erindring og endeligt udkom i hans selvbiografi.

Selvbiografierne som kildemateriale. Mellem erindring og fortælling

Mit første møde med selvbiografierne var som nævnt i forbindelse med klassifikation af materiale til Dansk Historisk Bibliografi. Som gruppe kan alle selvbiografierne findes i bibliografien under koden for erindringer samt koden for perioden 1940-45.¹ Disse koder vidner om materialets fællestræk, hvor samtlige værker kan karakteriseres som personalhistorie omhandlende besættelsen. Samtidig har selvbiografierne mange forskelligheder, da intet livsforløb er identisk med et andet. Nok har alle forfatterne i deres barndom oplevet besættelsen, men deres voksenliv har udformet sig forskelligt og budt på mange forskellige oplevelser. Disse forskelligheder afspejler sig naturligvis også i den enkelte selvbiografis klassifikation, hvor det enkelte værk oftest vil have flere koder end blot dem, der knytter værket til erindringer omhandlende besættelsen. I denne artikel er det dog selvbiografiernes fællestræk, som behandles, altså det faktum, at de alle indeholder en beskrivelse af besættelsen.

Hvis man ser på selvbiografierne som kildemateriale, og hvordan de vil blive brugt i denne artikel, karakteriseres de bredest som erindringer. Erindringsforskningen har siden slutningen af 1990'erne præget

¹ I Dansk Historisk Bibliografi er antallet af selvbiografier konstant voksende og medio april 2014 indeholdt bibliografien 1.043 selvbiografiske værker dækkende 1940-45. Det vil sige 1.043 værker, som er udgivet siden 1990, og som alle kan findes med en søgning på koderne BCC og ZEF i Dansk Bibliografis online database <rex.kb.dk>; under "Samlinger" vælges "Bibliografier". BCC er koden for erindringer og selvbiografier, mens ZEF er tidskoden for perioden 1940-45. Mange af disse værker har også en eller flere BFN koder, som betegner, at værket mere specifikt omhandler besættelseshistorien.

Et udpluk af de mange selvbiografier, som kan findes i Dansk Historisk Bibliografi (Det Kongelige Bibliotek).

historievidenskaben i Danmark, som herunder har fokuseret på besættelsestiden som kollektiv erindring. Den kollektive erindring blev som teori udviklet af den franske sociolog og filosof Maurice Halbwachs, som hævdede, at erindring aldrig vil kunne stå uden for en social kontekst.²

² Maurice Halbwachs: *On Collective Memory*, University of Chicago Press, 1992.

Ifølge Halbwachs bliver vi nødt til at have en kollektiv fortælling at bygge på for at kunne skabe en individuel erindring. Mennesket kan så at sige ikke have nogen erindring uden for kollektivet. Samtidig er erindringerne også farvet af, hvilket kollektiv individet befinder sig i, idet det enkelte menneske kan være en del af mange forskellige sociale sammenhænge. I en dansk kontekst er det fremmeste eksempel på udforskning af kollektiv erindring Anette Warrings og Claus Brylds undersøgelser af besættelsestidens efterliv i det danske samfund.³ I Bryld og Warrings samt andre historievidskabelige værker om kollektiv erindring har fokus bl.a. været på, hvordan en bestemt gruppe, et erindringsfællesskab, forstår, italesætter og bruger en bestemt historisk periode til at skabe mening og fællesskab i sin egen samtid. Det erindringsfællesskab, som undersøges i denne artikel, består af forfatterne bag selvbiografierne – almindelige danskere, som var børn under besættelsen. Det er altså denne gruppes kollektive erindring om besættelsen, eller nærmere det fælles narrativ om tiden 1940-45, som det følgende omhandler. Kollektiv erindring kan i denne sammenhæng forstås, som forfatternes fælles forståelse af besættelsen, eller en art forforståelse, som den enkelte selvbiografiske skildring af besættelsen påvirkes af og kan påvirke.

Hvis man ser nærmere på karakteren af selvbiografiernes erindringer om besættelsen, indeholder de alle det, som man kunne kalde erfaret erindring og formidlet erindring. Begrebsparret er i den kulturhistoriske erindringsforskning kendt under forskellige navne og er blevet behandlet af flere forskere, der har givet hvert deres bud på en begrebsdefinition.⁴ Generelt beskriver de to erindringsbegreber, hvor tæt personen, der erindrer, er på den begivenhed, som erindres. I forbindelse med selvbiografierne anvendes på den ene side erfaret erindring om begivenheder, steder og personer, som forfatteren personligt har oplevet og været øjenvidne til under besættelsen. På den anden side anvendes formidlet erindring om de hændelser, der på et eller andet tidspunkt er overbragt forfatteren gennem mundtlige eller skriftlige beretninger, historievidskabelige værker, fotografier, film og andet. Essensen er, at de formidlede erindringer ikke er selvoplevede, og at selvbiografiens forfatter kan betegnes som andenhåndskilde til det, som berettes om.

³ Claus Bryld og Anette Warring: *Besættelsestiden som kollektiverindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, 1998.

⁴ Et dansk eksempel herpå er Anette Warring, der præsenterer hendes forståelse af begreberne samt deres brug hos forskellige forskere i artiklen: Kollektiv erindring. Et brugbart begreb? Bernard Eric Jensen, Carsten Tage og Torben Weinreich (red.): *Erindringens og glemslens politik*, 1996, s. 205-231.

Ved læsning af selvbiografierne bliver det dog tydeligt, at det kan være særdeles vanskeligt at holde de to erindringstyper ude af hinanden, da forfatterne nu og da inkorporerer formidlede erindringer i deres egne erfarede erindringer. Man kan sige, at forfatterne adopterer andres oplevelser og gør dem til deres egne, eller at de trækker på oplevelser, som regnes for fælles danske – den kollektive erindring. Nogle forfattere tager da også deres forbehold og give udtryk for, at de måske ikke husker rigtigt med formuleringer som “jeg var jo ikke så gammel,” “det er så længe siden” og den ganske klare refleksion og udmelding: “Nu jeg skriver dette, bliver jeg ærligt lidt i tvivl. Var jagerflyene tyske, som de sendte op fra Vandel flyveplads? Hvorfor skulle de engelske bombefly have jagerfly med? Jeg ved det ikke, jeg var jo kun 7 år og har aldrig spurgt mine forældre”.⁵ Ligesom citatets forfatter understreger mange af de øvrige forfattere mere eller mindre eksplicit, at deres erindringer naturligvis bærer præg af, at de som børn i 1940’erne var uden for de voksnes livsverden og dermed skærmet og på længere afstand af mange af besættelsens begivenheder. Deres erfarede erindringer er således klart farvet af, hvordan besættelsen blev set med et barns øjne, og man må forvente, at mange af erindringerne dækkende f.eks. større begivenheder vil være formidlede erindringer, som forfatteren enten har erfaret senere i livet eller har fået overbragt af andre i samtiden.

Selvbiografierne vil således spænde over både erfarede erindringer og formidlede erindringer, hvor den enkelte forfatters oplevelser sættes i kontekst til og er uløseligt forbundet med den generelle besættelseshistorie og danskernes oplevelser under krigen. Forfatterne havde deres privatliv, men samtidig levede de i et socialt fællesskab, hvor de sammen med de øvrige danskere oplevede besættelsens store og små begivenheder på fjernt eller nært hold. Netop det aspekt, at selvbiografiernes forfattere ikke altid skelner klart mellem, hvad de selv har oplevet og hvad der generelt skete i Danmark under besættelsen, vidner om den kollektive erindrings stærke, næsten dominerende indflydelse på den individuelle erindring, hvor forfatternes forståelse og formidling af besættelsestiden ikke kan løsrives fra det, som regnes for fælles danske oplevelser. Både de erfarede og formidlede erindringer i selvbiografierne er således afstemt efter og indpasset i forfatternes kollektive erindring om besættelsen.

En ting er, at forfatterne med deres adoption af erfarede erindringer husker for meget eller rettere forkert, når det kommer til de selvople-

⁵ Gerda Hedlund: *Livet er en kamp, men kampen er livet*, 2011, s. 18.

vede oplevelser. En anden ting er, at selvbiografien som genre udelukker eller glemmer nogle erindringer. Erindringsforskningen påpeger generelt, at glemsel er en ligeså vigtig instans som at huske, både når individet husker, men også når et kollektiv erindrer. I selvbiografien er udelukkelsen af nogle erindringer en fast del af strukturen, og som Johnny Kondrup udtrykker det i sin doktorafhandling om selvbiografier, sker glemslen meget bevidst: "Forfatteren af et selvportræt forholder sig også suverænt udvælgende til sit livs begivenheder – hvis han da ikke aldeles forbigår dem".⁶ Endvidere fastslår Kondrup, at selvbiografien egentlig kun er interesseret i begivenheder, for så vidt som de står i et meningsfyldt forhold til den personlighed, der har oplevet og erindrer dem. Det ligger således implicit i genren, at nogle erindringer negligeres eller udelades, mens andre fremhæves, så fremstillingen passer med forfatterens selvforståelse og den fortælling, som han ønsker at formidle til offentligheden. I artiklens selvbiografier ses det tydeligt, at forfatterne generelt fokuserer på begivenheder og erindringer fra privatsfæren, og det samfundsmæssige optræder sekundært, og hvis historiske begivenheder overhovedet nævnes, er det kun fordi, de har gjort særligt indtryk eller direkte påvirket forfatterens livsforløb. Af forfatterens oplevede tidsperioder er det ofte kun besættelsen, der huskes eller nærmere medtages i selvbiografien. Øvrige perioder og historiske hændelser er blevet fravalgt, og perioden 1940-45 fremstår ved sin bare nævnelser som særlig vigtig. I selvbiografierne er beskrivelsen af besættelsen ofte meget kortfattet, men perioden fremstår alligevel som en skelsættende og ekstraordinær periode, hvor den store historie blev en del af den personlige historie. Erindringerne drejer sig hovedsageligt om fælles danske forhold og de udfordringer, som befolkningen mødte i de fem år. Modsat resten af selvbiografiernes erindringer er besættelsestidserindringerne ofte meget faktaprægede, og som læser fornemmer man et skifte i fortællingens niveau, der rykker fra en meget personlig beretning om én persons liv til en overordnet fortælling om danskernes liv generelt. Ofte fremstår selvbiografiernes afsnit om besættelsen som en ekskurs fra hovedtemaet om erfaringer fra den lille og nære tilværelse.

Som genre bygger selvbiografien på erindringer, både de erfarede og de formidlede, og man kan sige, at selvbiografien er et produkt af en fortolknings- og selektionsproces af forfatterens eget liv. Kombineret med det faktum, at artiklens selvbiografier er skrevet mange år efter

⁶ Johnny Kondrup: *Erindringens udveje. Studier i moderne dansk selvbiografi*, 1994. s. 31.

besættelsen, hvor den erfarede erindring er blevet udvisket og påvirket, medfører, at man naturligvis ikke kan forvente, at selvbiografierne er en korrekt fremstilling af, hvad som *virkeligt* skete for forfatteren og hvad han så med sine egne øjne. Derudover spiller den enkelte forfatters hensigt med at udgive egne erindringer naturligvis ind. Alle artiklens selvbiografier er skrevet som en art selverkendelse, hvor forfatteren formidler en livserfaring til læseren, og hvor den potentielle læser oftest er forfatterens nærmeste familie og hvem der ellers måtte have lyst til at læse med.

At selvbiografien er tiltænkt en offentlighed påvirker udvælgelsen af erindringer og samtidig formidlingen af disse erindringer. Kondrup beskriver denne erindringsformidling som en fikcionalisering af fortiden,⁷ hvor selvbiografiens erindringer stiliseres i en episk fortælling med forfatteren som hovedperson. Ofte fremlægges livshistorien kronologisk fra fødsel eller tidlig barndom frem mod selvbiografiens nutid, hvor forfatteren nedskriver sine erindringer. Andre gange anvendes fortælleknikker som flash-back og flash-forward. Som genre anvender selvbiografien således greb fra fiktionslitteraturen til at fremlægge nøje udvalgte dele af et faktisk livsforløb på en digterisk måde. På tværs af selvbiografierne tegner sig et mønster, hvor besættelseserfaringerne formidles næsten entydigt, hvilket specielt viser sig i fælles fortællestuktur og udvalg af begivenheder. Jeg vil i de følgende afsnit give en nærmere karakteristik af dele af dette fælles narrativ samt, hvordan det formidles i selvbiografierne. Hvordan huskes besættelsen, og hvad fremhæver forfatterne i deres fortælling om besættelsen? Det følgende er således ikke en undersøgelse af, hvorvidt selvbiografiernes skildring af besættelsen er sand eller ej, men i stedet en undersøgelse af et nutidig erindringsfællesskabs opfattelse af dele af besættelsen.

Selvbiografiernes beskrivelse af besættelsens første og sidste dag

På tværs af de selvbiografier, som behandles i denne artikel, fremstår en fælles forståelse af besættelsen i Danmark. Selvbiografiernes fortælling om besættelsen medtager både store nationale begivenheder fra de fem år, og samtidig nævnes de mere personlige oplevelser, som fandt sted i forfatterens privatsfære. Disse begivenheder og oplevelser står side om side og supplerer ofte hinanden, hvor de store nationale begivenheder, som f.eks. 9. april 1940 og 4. og 5. maj 1945, gives et

⁷ Kondrup 1994, s. 37.

personligt præg, når forfatterne fortæller om, hvad de lavede på disse mærkedage. Besættelsens start- og slutdato er centrale i selvbiografiernes fremstilling af besættelsestiden, og som også Claus Bryld og Anette Warring har påpeget, er disse datoer centrale elementer i den kollektive fortælling om besættelsen, hvor den 9. april fremstilles som et brud med den forrige tids normalitet og indikerer begyndelsen på en ny og anderledes tid, der skulle komme til at strække sig over fem år.⁸ Den 9. april bliver nævnt i hovedparten af selvbiografierne, hvor datoen indleder forfatterens beretning om besættelsen. Oftest er det følelser som frygt og spænding frem for deciderede hændelser fra 9. april, som forfatterne erindrer. Det er hovedsageligt stemningen og de voksnes reaktioner, der præger deres minder. De hændelser, som dog trækkes frem, er de tyske flyvemaskiner, som pludseligt fløj lavt over landet: “den 9. april var det både et skræmmende og betagende syn at se de mange sværme af tyske flyvemaskiner stryge hen over himmelen”.⁹ Langt hovedparten af forfatterne var under fem år i 1940, og det er meget forskelligt, hvor meget eller hvor lidt de selv vurderer at kunne huske fra besættelsens første dag. Således mener én forfatter at huske den 9. april ganske tydeligt: “jeg husker, som var det i går, lyden af de mange lavtgående flyvemaskiner, der fløj over Uggerby-området”,¹⁰ mens en anden forfatter er mere forbeholden: “det var som 3-årig jeg oplevede det første jeg kan huske. Det var da krigen kom her til landet i 1940, da kan jeg svagt huske en dag hvor far og mor pludselig farede ud på gårdspladsen – grunden var at der kom en masse lavt flyvende Tyske militærfly over hustagene, det var tegn på at krigen var kommet her til landet”.¹¹ En tredje forfatter er tilsyneladende blevet mødt med skepsis, når hun har hævdet at kunne huske, hvordan hun som 3-årig oplevede besættelsesdagen: “Siden har mange sagt: du kan umuligt huske den 9. april, det var du alt for lille til. Det, du husker, er kun, hvad andre har fortalt. Sådan er det ikke! Jeg kan huske morgenen, den 9. april – tydeligt endda!”¹² Citatet vidner om, at omverdenen har tvivlet på rigtigheden af forfatterens erfarede erindringer, som i deres optik må være formidlede erindringer. Ligesom forfatterne til de tre ovennævnte citater gør mange af de øvrige forfattere sig tanker om, hvorvidt og hvor godt de husker den 9. april. Samtidig karakteriserer

⁸ Bryld og Warring 1998, bl.a. s. 41.

⁹ Erik Poulsen: *Et rigt liv – uden penge*, 2011, s. 46.

¹⁰ Christian G. Mølle: *Logbogs-kroniker*, 2011, s. 46.

¹¹ Arne M. Jensen: *Erindringer fra et godt liv*, 2011 s. 5.

¹² Lillian Høybye: *Brønshøj-barn under besættelsen*, 2010, s. 11.

Selvbiografiernes forfattere forbinder specielt 9. april med de tyske flyvemaskiner, som fløj lavt ind over landet. Her ses tyske fly over Odense på besættelsesdagen i 1940 (Frihedsmuseet).

de disse erindringer som nogle af deres allertidligste erindringer fra deres barndom. I selvbiografierne fremstår den 9. april 1940 således som en særlig dag, både fordi det var besættelsens første dag, men samtidig fordi forfatterne ofte forbinder denne dag med nogle af deres tidligste erindringer. Det var således både en mærkedag for det danske kollektiv og for forfatteren som individ.

Når selvbiografiernes skildringer af besættelsen nærmer sig befrielsen, er forfatternes egne erfarede erindringer mere detaljerede. Dette skyldes blandt andet, at forfatterne på dette tidspunkt er blevet fem år ældre end de var ved besættelsens begyndelse. En central erindring om befrielsen omhandler frihedsbudskabet og hvad forfatterne lavede i det øjeblik, det blev udsendt over radioen. Ofte nævner forfatterne, at de ikke selv hørte frihedsbudskabet, men at deres forældre lyttede med og kort efter fortalte dem, at Danmark atter var frit: “Vi børn legede i børneværelset, mens far og mor var inde i stuen og over radioen hørte, at de tyske tropper havde overgivet sig i Danmark, og at krigen var slut. Vore forældre kaldte os ind i stuen og fortalte os det. De var tykke i mælet og havde vand i øjnene, altså kunne voksne mennesker

også græde. Jeg havde ikke før vidst, at man kunne græde af glæde”.¹³ Herefter omhandler denne forfatters beskrivelse af befrielsen, hvordan folk efter at have hørt befrielsesbudskabet samledes i en glædesrus og fejrede og festede sammen. Ligesom med erindringerne om den 9. april reflekterer flere af forfatterne over pålideligheden af deres erindringer om befrielsen. Hvis der var lidt usikkerhed om, hvad der helt præcist skete i begyndelsen af besættelsen, er befrielsesdagen nærmest mejslet ind i hukommelsen: “jeg husker befrielsesdagen meget tydeligt!”¹⁴ Flere af forfatterne kommer med lignende selvbevidste udmeldinger om deres egne meget klare erindringer om den 4. og den 5. maj. Erindringerne om befrielsen kan i langt hovedparten af selvbiografierne karakteriseres som blitzerindringer, hvor erindringen om en særegen begivenhed fremstår så livagtigt og klart, som var den fastholdt med fotografisk nøjagtighed.¹⁵ Dette betyder dog ikke, at erindringen om besættelsen er faktisk nøjagtig, men for den person, som erindreren, føles den præcis og skarp.

Generelt er forfatternes beskrivelse af befrielsen en fortælling om, hvordan danskerne i fællesskab fejrede aftenen og den efterfølgende dag. Deres beretning omhandler kollektivet og de almene oplevelser fra den 4. og 5. maj, hvilket til tider gør det vanskeligt at vurdere, hvorvidt forfatterne trækker på egne erfarede erindringer eller i højere grad på de formidlede erindringer, da deres personlige oplevelser fylder meget lidt i beskrivelsen. Nogle af forfatterne gør det meget tydeligt, at de støtter deres beretning på formidlede erindringer, men oftest ligger det mere indirekte i omtalen af befrielsen, at forfatteren ikke selv har oplevet eller kan huske det, som beskrives. Den personlige historie om, hvad den enkelte forfatter selv lavede, tænkte eller følte, fylder mærkbart lidt, når der fortælles om den 4. og 5. maj. Der er ikke så meget *jeg* over fortællingen, men meget mere *man* og *vi*, hvor forfatteren naturligvis var en del af dette fællesskab, der fejrede befrielsen. Alligevel har forfatteren distanceret sig fra begivenheden og sat sin egen personhistorie til side til fordel for den fælles historie. Dette er blandt andet tydeligt i en århusiansk forfatters beskrivelse af befrielsen: “Og jublen ville ingen ende tage, da vi den 4. maj hørte meddelelsen om, at tyskerne endelig havde kapituleret. Teglgårdens beboere væltede ned i gården med hænderne fulde af flasker med alkoholiske drikke og cigarer og cigaretter,

¹³ Inger M. Jensen. *Da jeg var barn og ung*, 2009, s. 36.

¹⁴ Anne Hansine Henriksen: *En helt anden verden. Barndom og ungdom*, 2011, s. 73.

¹⁵ For mere om blitzerindring se f.eks. E.Winograd og U. Neisser (red.): *Affect and accuracy in recall: studies of “flashbulb” memories*. Cambridge University Press. 1992.

I erindringen er befrielsen en kollektiv fest for alle danskerne, som blev fejret i gaderne. Festrusen fortsatte over flere dage. Den 7. maj 1945 tog *Aftenbladets* fotograf Gregers Hansen dette billede i København (Det Kongelige Bibliotek).

som alt sammen havde været gemt og hamstret, og delte ud af disse sjældne sager. Sengetiden blev droppet, og vi fik lov at blive oppe, så længe vi kunne holde os på benene, mens vi legede rundt og fejrede og betragtede de voksne drikke sig forskellige grader af beruselse til”.¹⁶ I forfatterens erindring er befrielsen kendetegnet ved at være en festlig, kollektiv begivenhed, hvorfor beretningen naturligt nok fokuserer på hvordan gruppen og danskerne generelt fejrede befrielsen. Som følgende citat viser, suppleres fortællingen om den kollektive oplevelse med små detaljer fra forfatterens erfarede erindringer: “Tårerne stod i stridende strømme. Bagefter tog onkel sin portvin, som han havde gemt i alle årene, frem fra det aflåste skab, og alle skålede med hinanden. Jeg fik en sodavand, og det var ikke noget børn fik hver dag dengang”¹⁷

¹⁶ Finn Egeland Hansen: *Verdens navle. Teglgården 1938-1850. Barndomserindringer fra Århus*, 2010, s. 127.

¹⁷ Erhard Bruun: *Barn under besættelsen*, 2008, s. 72.

De danske farver og nationale symboler fik fuld udblæsning i befrielsesdagene. Dannebrogssflag i håret, røde og hvide nuancer eller de allieredes farver var en del af festtøjlet (Det Kongelige Bibliotek).

eller som en anden forfatter beskriver den 5. maj: “Den næste morgen strømmede alle børn hen i skolen, hvor der var en stor højtidelighed. Jeg havde en rød-og-hvidblomstret kjole på og hvide ankelsokker og hvide sko”.¹⁸ De små personlige detaljer, som hvad man havde på eller hvad man drak eller spiste, viser alle, at dette var en ekstraordinær begivenhed – det var jo ikke hver dag, man blev tilbudt en luksus som sodavand. De personlige oplevelser fra befrielsen, som forfatterne nævner, er ligesom erindringerne om 9. april hovedsageligt fokuseret på stemninger og hvordan de voksne omkring dem reagerede. De fleste forfattere påtager sig nærmest rollen som objektivt vidne, der beretter om besættelsens første og sidste dag som en fælles dansk erfaring, hvor deres egne tanker og oplevelser er trængt i baggrunden, og blot giver beretningen karakter.

Selvbiografiernes beskrivelse af hverdagen under besættelsen

Forfatternes beskrivelse af selve besættelsesperioden mellem 9. april 1940 og 4. maj 1945 er ligeledes karakteriseret ved at omhandle fælles danske forhold. Næsten alle forfatterne giver en overordnet beskrivelse af besættelsen og vurdering af hvordan deres og deres families liv blev

¹⁸ Eva Meile: *Oh Slagelse. Om en by og en barndom*, 2009, s. 64.

berørt. Der berettes om, hvordan danskernes hverdag var anderledes med rationering, mangel på varer, mørklægning, sabotage og tyskere i gadebilledet. Dog udtrykker flere af forfatterne, at f.eks. deres families profession inden for landbruget gjorde det muligt at være selvforsynende. Desuden nævnes erstatningsprodukterne samt folks kreativitet og villighed til at hjælpe hinanden, hvilket medførte, at besættelsens hverdagsproblemer med vareknaphed og rationering næsten ikke mærkedes i barnets hverdag: “I øvrigt var rationeringsmærker et helt naturligt begreb. Man kunne kun købe begrænset mængder af varerne. Vi manglede imidlertid aldrig noget. Vi havde jo naturalier fra gården, og vi havde en både smuk og god og frugtbar have med rigelige mængder af frugt”.¹⁹ Langt de fleste af forfatterne vurderer dog, at deres manglende engagement og føling med besættelsens hverdagsproblemer skyldtes, at de var børn. Problemerne med rationering og mangel på varer var de voksnes bekymring, og ikke forfatternes. Ligeledes var de tyske soldater ikke altid et skræmmende aspekt, og nogle af forfatterne beskriver, hvordan deres familie havde sympati med soldaterne: “Fra besættelsens tid husker jeg også, at der engang imellem kom en tysk soldat cyklende og satte sig på tørvekassen i køkkenet. Vi var lige ved at glemme den forhadte uniform, når sådan en stakkels soldat bad om et par æg og lidt kød og fortalte om sine kære derhjemme”.²⁰ Ofte var forfatterne splittede mellem at være betaget af de tyske soldater og samtidig vide, at de var fjender: “for en 11-årig dreng var det meget spændende. Der var noget fascinerende ved det, selv om jeg var klar over, at de (tyskerne) var uønskede”.²¹ Ofte var det dog sjældent, at forfatterne mødte tyskerne, hvis de overhovedet støtte på besættelsesmagten i løbet af de fem år.

I forfatternes karakteristik af de fem år skelnes der mellem hverdagsproblemerne og de mere krigsrelaterede begivenheder, hvor folk var direkte udsat for fare. I langt højere grad end hverdagsproblemerne var krigshandlingerne fjerne og langt fra forfatternes livsverden: “Bortset fra rationeringskort, mørklægning og mangel på visse varer var krigen en svag foruroligende buldren i baggrunden. Selv når krigsbegivenhederne kom tæt på, var det en anden verden for vi børn”.²² Oftest skyldtes forfatternes isolation fra besættelsens krigsrelaterede begivenheder, at de for det første var børn, og for det andet, at mange af dem boede i dele af landet, der var næsten uberørt af besættelsesmagten: “Krigen

¹⁹ Helge Quist Frandsen: *I Folkekirkens tjeneste. Den nære kirke*, 2011, s. 18.

²⁰ Frandsen 2011, s. 19.

²¹ Gunnar Jensen: *Ham fra Ringkøbing. Erindringer fra 1928-1944*, 2009, s. 87.

²² Frederik Christensen: *Med livet i højskolen*, 2007, s. 19.

Mangel på brændsel og alternative løsninger på besættelsens udfordringer er noget, som forfatterne specielt husker fra hverdagen i perioden 1940-45. Her indsamles brænde i Nyrup Hegn i Nordsjælland (Frihedsmuseet).

mærkede vi ikke meget til. Der kom ingen tyske soldater til landsbyen”,²³ eller som en anden forfatter udtrykker det: “Jeg husker ikke, at krigen berørte vores dagligdag særlig meget. Det kan både skyldes, at jeg var for lille til at forstå alvoren, og at besættelsestiden i Slagelse faktisk forløb forholdsvis roligt”.²⁴ Ikke alle forfatterne var geografisk isolerede fra besættelsen, da de voksede op i større byer eller i områder af interesse for tyskerne, men selv hovedparten af disse forfattere giver ligeledes udtryk for, at krigens potentielle farer ikke fyldte meget i deres tanker: “Selvom krigen – den 2. verdenskrig – på mange måder bragte rædsel og uhygge med sig, ikke bare i verden og i Danmark, men også helt ned i Teglgården, oplevede jeg på ingen måder besættelsen som noget rædselsfuldt – og jeg tror, at jeg deler denne oplevelse med mange andre af Teglgårdens børn. Vi gik ikke rundt og var bange for, at Teglgården skulle blive bombet”.²⁵ Naturligvis var krigen anderledes nærværende for de forfattere, hvis familiemedlemmer spillede en aktiv rolle under

²³ Inge Eriksen: *Brød og roser*, 2009, s. 24.

²⁴ Meile 2009, s. 61.

²⁵ Hansen 2010, s. 127.

besættelsen inden for f.eks. politik eller i modstandsbevægelsen. Langt de fleste af forfatterne var dog kun perifert forbundet til aktive krigsdeltagere, og hvis familiemedlemmer eller andre i forfatternes omgangskreds var involveret i krigsrelaterede situationer, oplevede forfatterne det sjældent direkte. De kunne fornemme krigens effekt på de voksne, men selv var de afskærmet, og hvis de oplevede besættelsens krigsrelaterede begivenheder, skete det fra sidelinjen. Mange af forfatterne nævner, at deres forældre bevidst holdt dem i uvidenhed om besættelsens begivenheder, udvikling og potentielle farer, hvorfor langt de fleste forfattere ikke følte sig hårdt påvirket af krigen.

Forfatternes overordnede vurdering af besættelsens indflydelse på deres hverdag, er således, at den var fjern, men alligevel tilstede glimtvis: “for mig var krigen fjern men dog alligevel nærværende en gang imellem”.²⁶ Disse sjældne episoder, hvor krigen strejfede forfatternes tilværelse er oftest relateret til luftkrigen og natlige overflyvninger. Disse oplevelser står meget stærkt blandt forfatternes erindringer fra besættelsen, og er på tværs af selvbiografierne karakteriseret ved både at rumme frygt, men samtidig spænding og leg. Således forbindes specielt de natlige overflyvninger med frygt: “Vist beskyttede mine forældre os børn for angst så godt, det var muligt, men jeg mindes udmærket, at jeg hver aften spurgte mor om, der kom flyvemaskiner brummende i nat”.²⁷ En anden forfatter er ligeledes enig i, at luftkrigen var et skræmmende aspekt af besættelsen: “Natlige sirener varslede kommende bombeangreb under besættelsen. Vi søgte tilflugt i kulkælderen, hvor vi krøb sammen og forsøgte at sove videre. Et rutinetjek af sirener kan stadig give mig ondt i maven”.²⁸ Det er specielt de natlige overflyvninger, hvor forfatterne blev revet ud af sengen og jaget ned i kælderen eller beskyttelsesrummet, som i selvbiografierne beskrives som dramatiske og uhyggelige aspekter fra besættelsen. Samtidig mindes nogle af forfatterne, at luftkrigen også var fascinerende og inspirerede til leg: “En af de ting vi var glade for, var når engelske flyvere fløj rigtigt højt oppe, så smed de store bunker sølv papirstrimler ud, det var for at tyskerne nede på jorden ikke skulle kunne se de engelske flyvere på deres radar, de kunne ikke se forskel på flyvere og sølvpapir så de havde ikke så nem ved at skyde flyene ned. Men vi havde jo mere fredelige tanker, for når sølv papirstrimlerne faldt ned, holdt vi øje med hvor det landede. Vi kunne

²⁶ Vagn Leick: *Drengear i grænselandet*, 2010, s. 39.

²⁷ Gerda Hedlund: *Livet er en kamp, men kampen er livet*, 2011, s. 18.

²⁸ Inger Tofte: *Alfabetiske barndoms citater. 1937-1953*, 2010, s. 3.

Rationering og mangel på varer huskes af mange af forfatterne. Her har det begrænsede udbud af varer skabt kødannelse (Det Kongelige Bibliotek).

ligge på ryggen en hel eftermiddag og holde øje med det, hvis vi så det blev smidt ud, det kunne være en tre fire timer før det var nede og hvis det landede på vores mark så var det vores, så skulle de andre børn fra de andre gårde ikke tro det var deres”.²⁹ Næsten alle forfatterne nævner i deres fortælling om besættelsen en episode, som var særlig dramatisk, og denne omhandler ofte aspekter fra luftkrigen som f.eks. et nedstyrtet fly: “Et engelsk bombefly blev skudt ned få kilometer fra mit hjem, og naboen fortalte, at de tyske soldater sparkede til hovedet af den engelske pilot. Jeg drømte mange nætter om den gruelige beretning, men min verden var det alligevel ikke”.³⁰ I selvbiografierne er erindringerne om luftkrigen ofte det mest dramatiske og skræmmende, som forfatterne husker og forbinder med besættelsen, og disse episoder er det tætteste forfatterne har været på militære krigshandlinger. Modsat de øvrige

²⁹ Arne M. Jensen: *Erindringer fra et godt liv*, 2011 s. 10.

³⁰ Christensen 2007, s. 19.

episoder fra forfatterens hverdag under besættelsen, er nedstyrkede fly og overflyvninger begivenheder, som markerer, at 1940-45 var en anderledes tidsperiode i forfatterens liv og i Danmark generelt. Det var i disse situationer, at selv det beskyttede barn kunne mærke krigen, og ukonkret kunne forstå, at alt ikke var helt normalt og fredeligt. Hverdagsproblemerne med rationering og vareknaphed og mødet med tyskerne i ny og næ var ikke aspekter, som forfatterne i deres barnesind fandt problematiske eller tog særlig notits af. Luftkrigen var derimod en anderledes direkte konfrontation med krigen, hvor forfatterens forældre ikke kunne skærme deres børn for krigens virkelighed. Mange af forfatterne levede i en beskyttende boble, hvor krigens virkelighed kun sjældent trængte ind. Generelt fremstår besættelsen, som den skildres i selvbiografierne, som en periode, hvor der godt nok var krig, men forfatterne følte sig alligevel på afstand og uden for denne virkelighed, hvor de generelt mener, at de selv, deres familie og Danmark slap let.

Ove Mejslovs erindringer og selvbiografiske fremstilling af besættelsen

Som de ovenstående afsnit har belyst er der en del fællesstræk i selvbiografiernes beskrivelse af besættelsen. Mange af de temaer, som generelt behandles i selvbiografierne, optræder i Ove Mejslovs (f. 1938) nedfældede erindringer. Ligesom mange andre af forfatterne, skrev Ove Mejslov sine erindringer efter han var gået på pension, hvor der var tid til at dyrke en interesse for genealogi og samtidig nedfælde sin egen personalhistorie. Ove Mejslov har ikke blot forfattet én men hele tre erindringssamlinger: én om hans barndom og ungdom, én om et sygdomsforløb, og én samlet selvbiografi om hele hans liv.³¹ Erindringerne om besættelsen knytter sig til Ove Mejslovs tidligste leveår og optræder første gang i hans selvbiografi om barndom og ungdom. Disse erindringer er siden blevet genbrugt ordret i den samlede selvbiografi fra 2011. Ove Mejslovs erindringer om besættelsen, som omtales i det følgende, kan således findes i to udgivelser.³²

I forordet til sin seneste selvbiografi, som skildrer hele Ove Mejslovs livsforløb, har forfatteren gjort sig visse tanker om formålet med at formidle sine erindringer. Som et af selvbiografiens indledende citater afspejler, har Ove Mejslov ikke blot skrevet sin erindringer for sin egen

³¹ Det drejer sig om følgende værker: Ove Mejslov: *Og det var så det. Mit livs krønike*. 2001; Ove Mejslov: *Blade fra en Alzheimerpatients dagbog*. 2003; Ove Mejslov: *Et jævnt og muntret virksomt liv! Min begivenhedsrige rejse fra barn til ældrebyrde!* 2011.

³² Mejslov 2001 og Mejslov 2011.

fornøjelses skyld: "Jeg ved godt at min tilværelse ikke adskiller sig fra så mange andres, men jeg synes det er vigtigt, at nogen sætter sig til tasterne og fastholder for eftertiden, hvorledes det – f.eks. var at være barn og ung under og efter Anden Verdenskrig".³³ Det bliver i citatet påpeget, at besættelsen var en særlig vigtig og anderledes tidsperiode både i forfatterens egen livshistorie og i Danmarkshistorien generelt. Ifølge Ove Mejslovs er historien vigtig og fremtidige generationer skal oplyses om besættelsen og hvordan den almindelige dansker levede. Forfatteren påtager sig således opgaven som den "nogen," der skal formidle egne oplevelser af besættelsen, der tillægges en værdig som en almennyttig erfaring i nutiden og fremtiden.

Ifølge Ove Mejslovs selvfremsættelse, er hans skildring af besættelsen repræsentativ for en almindelig danskers erindringer, da forfatteren "ikke adskiller sig fra så mange andre." Ved nærmere læsning af selvbiografien viser det sig, at Ove Mejslov har fuldstændig ret i sin selvkaraktistik – hans erindringer og den måde de formidles på stemmer overens med den måde selvbiografiernes forfattere generelt behandler besættelsestidserfaringerne. Ligesom artiklens øvrige selvbiografier repræsenterer Ove Mejslovs selvbiografi erindringer fra den yngste del af befolkningen under besættelsen. Forfatteren var knap 2 år gammel, da Danmark blev besat i 1940, hvilket hans erindringer naturligvis bærer præg af med mange anekdoter om barndomsrelaterede oplevelser. Forfatteren beskriver, hvilke oplevelser og følelser han havde under krigen, og hvordan voksne, oftest hans forældre, reagerede på samme situationer og på krigen generelt. For eksempel illustreres på ganske humoristisk vis de voksnes udfordringer med mangel på varer og barnets naivitet overfor dette aspekt af besættelsen: "En eftermiddag kom far uventet hjem og parkerede lastbilen ved vores havelåge. Annie og jeg løb, men far kaldte os med ind. Under armen havde han en pakke og vi anede, at pakken havde noget at gøre med os. Da far havde pakket ud, stod der midt på spisebordet et par nye hvide gummisko til os begge. Oh – hvilken lykke! Vi plagede for at få skoene på og vise dem til vores legekammerater – men nej! De skulle gemmes – vi plagede dog videre – og til sidst fik vi lov. Vi hinkede og hoppede sjippetov – og så fik vi pludselig den ide, at vi skulle gå ned til åen bag Herlev Station. Nu var det således, at vejen til åen gik hen over en meget stor mark der blev anvendt til at udlægge tørv på til tørring, efter skæringen i tørvmosen ved siden af. Og det har hvide gummisko ikke godt af – specielt ikke når

³³ Mejslov 2011, forord.

de er fremstillet af hørlærred og papirsåler med erstatningsgummi. På hjemvejen blev vi mindre og mindre, efterhånden som vi nærmede os hjørnet nedmod huset. Far var kørt igen, men mor blev utroligt ked af det. Hun vaskede og stoppede ud med papir, og da de var tørret fik de nogle gange med kridtfarve. Men de blev nu aldrig helt som nye igen”.³⁴ Dette citat fra Ove Mejslovs erindringer viser den typiske struktur i selvbiografierne, hvor den voksne forfatter fortæller og fortolker følelser og oplevelser fra sin egen barndom. Historien om de hvide gummisko er dels Ove Mejslovs egen personlige oplevelse, dels giver den et indblik i mange danskeres dagligdagsproblemer med varemangel. Erindringer som denne placerer den individuelle historie i den store historie om besættelsen, og det er et gennemgående træk for både Ove Mejslovs fortælling og de øvrige selvbiografiers fremstilling af perioden. Historien er et eksempel på Ove Mejslovs erfarede erindringer eller de selvoplevede dele af besættelsen. Forfatternes erfarede erindringer omhandler desuden: natlige overflyvninger, der forstyrrede hans nattesøvn; hvordan han med sin trækvogn kunne slippe af sted med at hugge brændsel fra Værnemagten; og hvordan det var at sidde på en cykel med reb i dækket i stedet for en cykelslange, som man ikke kunne få på grund af vareknaphed.³⁵

Resten af Ove Mejslovs beskrivelse af besættelsen trækker på formidlede erindringer og omhandler primært hans fars oplevelser. Faderen var en del af Civilbeskyttelsen, men generelt var familien Mejslov blot almindelige danskere, der levede med krigen som en del af hverdagen, og oftest oplevede familien besættelsens større begivenheder på afstand. I et enkelt tilfælde var Ove Mejslovs far dog øjenvidne til en af de mest kendte begivenheder under besættelsen, nemlig RAF's bombing af Gestapos hovedkvarter i Shellhuset. Ove Mejslovs far var angiveligt tæt på begivenhedens centrum: “Da englænderne bombede “Shellhuset” i København var far ved at blive dræbt. Han befandt sig med lastbilen meget nær begivenhederne, og han søgte tilflugt i en portåbning da bomberne begyndte at falde. På et tidspunkt slog en bombe- eller granatsplint ind i kanten af portåbningen, som blev fuldstændigt knust, og far blev samme med andre der havde søgt ly overdænget med murbrokker og andet. Men heldigvis blev ingen i porten kvæstet alvorligt”.³⁶ Denne lige-ved-og-næsten situation er et eksempel på Ove Mejslovs formidlede

³⁴ Mejslov 2011, s. 9

³⁵ Mejslov 2011, s. 7-11.

³⁶ Mejslov 2011, s. 8

erindringer. Det er tydeligvis en situation, som gjorde stort indtryk på den kun seksårige Ole Mejslov tilbage i 1945, og bombningen blev siden en vigtig episode i forfatterens erindringer om besættelsen. Alene fortællingens inklusion i selvbiografien vidner om, at Shellhusbombningen har fyldt meget i Ove Mejslovs erindringer og forståelse af besættelsen. I selvbiografien har bombningen en fremtrædende plads som dramatisk højdepunkt i historien om familien Mejslovs oplevelser under krigen. Men fremstillingen er ikke en anvendelig kilde til, hvad der faktisk skete under bombardementet, da Ove Mejslov er andenhåndskilde til faderens oplevelser. Man kan ikke alene ud fra selvbiografien vurdere rigtigheden af oplysningerne om bombardementet, men det centrale er i stedet, at bombardementet havde eller rettere har fået betydning for Ove Mejslov og vidner om hans forståelse af krigen.

Ove Mejslovs fortælling veksler mellem sjove og pudsige hverdags-situationer under besættelsen og de mere alvorlige nationale begivenheder. Fortællingen har altså flere perspektiver og niveauer: barnet og de voksne, det personlige og det nationale. Og ligesom de øvrige selvbiografier bygger Ove Mejslov sin fortælling på erfarede erindringer og formidlede erindringer. Ove Mejslovs selvbiografi er både i indhold og stil typisk for almindelige danskeres erindringer og selvbiografier om besættelsen, hvor den personlige historie er uløseligt forbundet med den store historie. Denne selvbiografi er oftest tvivlsom eller uanvendelig som kilde til faktuelle oplysninger om besættelsen, men et godt materiale til en almindelig danskers erindringer, historiske bevidsthed og formidling af besættelseshistorien.

Erindringer og selvbiografiers værdi

Ove Mejslovs erindringer om besættelsen samt deres fremstilling i hans selvbiografi er typisk for de selvbiografier, som er blevet behandlet i denne artikel. Langt de fleste af selvbiografierne giver en næsten enslydig fortolkning og fortælling om besættelsen. I selvbiografierne er fremstillingen af besættelsen baseret på erindringer, som igennem mange år er blevet påvirket af mangt og meget, inden de har nået den form, som ses i selvbiografierne. Nogle af erindringerne omhandler selvoplevede episoder, mens andre episoder fra besættelsen er baseret på formidlede erindringer. Selvbiografierne siger således mere om de enkelte forfatters forståelse og fortolkning af besættelsen, end hvad der rent faktisk skete under besættelsen. Som kildemateriale har selvbiografierne stor værdi, hvis man vil undersøge, hvordan en bestemt person eller

et bestemt erindringsfællesskab bruger historien, reflekterer over den og formidler den. Ikke overraskende har disse selvbiografier på linje med meget andet erindringsmateriale ringe værdi til de rent faktuelle forhold og begivenheder under krigen. Selvbiografiernes behandling af besættelsen kan løfte sløret for, hvordan en historisk periode er blevet oplevet af enkelte personer, og hvordan disse personer på et senere tidspunkt forholder sig til deres oplevelser fra den historiske periode. Nogle af selvbiografiene vidner ikke blot om, hvordan en fortid forstås i en nutid, men også om, hvordan fortiden tilskrives værdi for fremtiden. I disse tilfælde trækkes besættelsen frem som en historisk periode, der har været betydningsfuld for forfatteren selv og for danskerne generelt, og fordi det er en fælles og markant anderledes fortid, mener en forfatter som f.eks. Ove Mejslov, at besættelsen også bør huskes og anvendes i fremtiden, som en erfaring at bygge og afstemme sine forventninger efter. Nok er selvbiografiene ofte skrevet som en art selvransagelse, men samtidig mener langt de fleste forfattere, at deres oplevelser har almennyttig værdi, som en erfaring flere mennesker kan reflektere over og bruge til at sætte deres eget liv i kontekst. I sig selv vidner selvbiografiene om en gruppe af almindelige danskeres historiebevidsthed både i forhold til deres egen livshistorie men også i forhold til besættelseshistorien. Som kildemateriale er erindringer og selvbiografier således oplagte til studier af erindringskultur og historiebrug.

SUMMARY

LENE EKLUND-JÜRGENSEN: *“Da bedstefar var dreng og Danmark var i krig”* (*When grandfather was a boy and Denmark was at war*). *Memories and autobiographies of ordinary Danish people concerning the Occupation 1940–45*

In the last few years, the Dansk Historisk Bibliografi (Danish Historical Bibliography) database has included a number of autobiographies covering the period 1940–45. These collections of accounts provide a voice for ordinary Danes, describing how they as children experienced the occupation and how since then, they have reflected over that period of their lives. The authors' autobiographies build up a narrative about the occupation, drawing on both personal experiences and memories and events the authors have been witness to, as well as the memories and experiences of other people that they have heard about or read about. It can often be difficult to separate the memories of these personal experiences from more general reported experiences that many Danes experienced. Autobiographies' memories from periods other than 1940–45, are strongly egocentric and focus on private experiences, in contrast to the memories about the oc-

cupation which focus on the period as a collective experience. This narrative provides a personal angle, where the author's own experiences are added as a supplement to the overall Danish experience. Most often what is described is the how the authors' families lived during the war and especially, what their parents did during the war and what they experienced during the war. Often, the authors were too young to remember more than voices and scattered dramatic episodes from the occupation. In general, many of the authors personally remember the military planes that flew overhead and episodes relating to the air battles above Denmark. In addition, the authors describe everyday life, the Germans and the first and last day of the occupation. The episodes, experiences and events that the authors draw on in their autobiographies have been described many times before, but the autobiographies provide a double perspective of the occupation, where the authors both recount their childhood memories and at the same time reflect upon these memories many years later. The autobiographies are excellent source material to study the culture of reminiscing and the use of history.